

بازنمایی، روایت و فیلم مستند

مؤلفان:

دکتر ابوالحسن خداسی

نقیسه کلاهی

انتشارات دانشگاه صدا و سیما

سرشناسه: قاسمی، ابوالحسن، ۱۳۴۱ -

عنوان و نام پدیدآور: بازنمایی، روایت و فیلم مستند / مولفان ابوالحسن قاسمی، نفیسه کلاهی؛ ویراستار ابراهیم حقیقی.

مشخصات نشر: تهران: دانشگاه صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران، انتشارات، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ۱۹۲ص: مصور، جدول.

فروست: انتشارات دانشگاه صدا و سیما؛ ۱۰۱.

شابک: ۸-۹-۹۵۷۴۶-۶۰۰-۹۷۸-۱۵۰۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه: ص: ۱۸۴-۱۹۰.

یادداشت: نمایه.

موضوع: تلویزیون - برنامه‌های مستند Documentary television programs

موضوع: روایتگری (Rhetoric) Narration

موضوع: سینما - مستند - تاریخ و نقد Documentary films - History and criticism

شناسه افزودن کلاهی: ۱۳۸۶ - شناسه افزوده: دانشگاه صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران

رده بندی کنگره: ۱۳۹۵ / ۱۹۹۸ / ۷۹۱ / ۴۵ شماره کتابشناسی ملی: ۴۲۵۱۴۴۷

انتشارات دانشگاه صدا و سیما

عضو انجمن فرهنگی ناشران کتاب دانشگاهی

بازنمایی، روایت و فیلم مستند

مؤلفان: دکتر ابوالحسن قاسمی (عضو هیئت علمی دانشگاه صدا و سیما)

و نفیسه کلاهی

ویراستار: ابراهیم حقیقی

صفحه‌آرا: مرتضی ندیری طراح جلد: علیرضا امامی

چاپ و صحافی: کهن شمارگان: ۲۰۰ نسخه

چاپ اول: ۱۳۹۵ قیمت: ۱۵۰۰۰۰ ریال

شابک: ۸-۹-۹۵۷۴۶-۶۰۰-۹۷۸

کلیه حقوق این اثر متعلق به دانشگاه صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران است.

تهران - خیابان ولی عصر (عج)، ابتدای بزرگراه نیایش - دانشگاه صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران.

انتشارات (تلفن و دورنگار) ۲۲۶۵۲۸۴۴ - فروشگاه ۲۲۱۶۸۶۲۰

www.iribu.ac.ir

فهرست

۷	مقدمه.....
۱۱	فصل اول: بازنمایی.....
۱۵	بازنمایی و واقعیت.....
۱۶	واقعیت و بازنمایی در فلسفه دوران کلاسیک.....
۱۸	واقعیت و بازنمایی در فلسفه دوران مدرن.....
۲۴	واقعیت و بازنمایی در فلسفه دوران پسا مدرن.....
۲۷	بازنمایی و زمان.....
۲۸	بازنمایی و گفتمان.....
۲۹	عناصر بازنمایی کلاسیک.....
۳۳	فصل دوم: روایت.....
۳۳	تعریف روایت.....
۳۵	ساختار روایت.....
۳۶	نگره پردازان و نظریه‌های روایت.....
۳۷	دوره پیش ساختارگرا (شکل‌گرایی روس).....
۴۱	نظریه‌های ساختارگرا.....
۵۰	کارکردهای راوی در روایت.....
۵۸	رولان بارت (نظریه‌های متقدم).....
۶۳	انواع رمزگان دخیل در روایت.....
۶۶	ویژگی‌های کلی روایت.....
۷۲	عوامل دخیل در فرآیند انتقال روایت.....
۷۶	کارکردهای روایت.....
۸۳	فصل سوم: فیلم مستند.....
۸۶	بازنمایی در فیلم مستند.....

۱۸۹	ویژگی‌های گفتمانی در فیلم مستند
۹۰	واقع‌گرایی در فیلم مستند
۹۱	بینامتنیت
۱۰۶	راهبردهای ارائه، توزیع و سامان‌دهی عناصر روایی در فیلم مستند
۱۱۲	الگوی ارتباط روایی در فیلم مستند
۱۱۳	عوامل مؤثر بر ارتباط روایی در فیلم مستند
۱۱۷	جامعه و رسانه
۱۳۰	رویکرهای پست‌مدرن در فیلم مستند
	فصل چهارم: بررسی رمزنگاری‌های پنج‌گانه، سطوح روایت و شیوه‌های آن در
۱۳۳	فیلم‌های مستند منتخب
۱۳۴	فیلم خط باریک آبی
۱۳۷	تحلیل فیلم
۱۴۶	الگوی ارتباطی روایت در فیلم
۱۴۷	فقدان استفاده از قواعد متعارف و رایج در فیلم مستند
۱۴۹	استفاده گسترده از عناصر بینامتنی و ارجاعی
۱۶۲	فیلم جنگل رستگاری
۱۶۳	نحوه ساخته شدن فیلم
۱۶۷	راهبردهای ارائه، توزیع و سامان‌دهی عناصر در روایت (کنشگران)
۱۷۰	تمهیدات اجرایی در فیلم «جنگل رستگاری»
۱۷۲	تحلیل ساختار مقدمه در فیلم
۱۷۸	ویژگی‌های روایی دو فیلم منتخب
۱۸۳	منابع
۱۸۹	اعلام

مقدمه

فیلم مستند از ادای ظهور در عرصه جهانی، ادعای پیوند با جهان واقع و روایت درباره آن را داشته است. روایت‌های ادبی و سینمایی به‌طور کلی از طریق راهبردها، رمزها و پیمان‌ها نقل شده و نشان را سازماندهی می‌کنند. راهبردهای سینمای روایتی، وسیله بازفرآوری جهان واقع است؛ جهانی که تماشاگر با آن همذات‌پنداری می‌کند. سینمای روایتی به‌طور مشخص به داستان‌گویی می‌پردازد؛ اما روایت در سینمای مستند چگونه است؟ آیا شرح و وصف، که باید بتوان آن را یکی از عملکردهای فیلم مستند دانست، در حوزه کارکرد سینمایی می‌گنجد؟ از آنجایی که روایت در بسیاری از اشکال فرهنگی - هنری مانند اسطوره، رمان، نقاشی، سانس، تئاتر و غیره وجود دارد، اغلب طبیعی‌پدیدار می‌شود و همین «طبیعی‌نمایی» کانون برجسته‌ی نظریه پردازان سینما بوده است، اما روایت در فیلم مستند و طبیعی‌نمایی رخدادهای روایت آن‌ها چگونه است؟ تمایز بین روایتگری (Narration)، نقل (Narrating) و روایت‌پردازی (Diegesis) و نشان دادن آن چیست؟ از آنجایی که تمامی حوزه‌های بیان سینمایی، به‌گونه‌ای به روایت و درک روایت مربوط می‌شوند، مفاهیم مطرح در مطالعات سینمایی از قبیل زبان شناسی، نشانه‌شناسی، گفتمان‌های انتقادی و موسیقی نیز به روایت مربوط می‌شوند.

موضوع این کتاب، شناخت جنبه‌های مختلف روایت در معنای «توالی زمانمند رخدادهای» و الگوهای ساختاری آن در فیلم مستند است. از این رو با بررسی نظریه‌ها و آرای مطرح در این زمینه، به بررسی عوامل دخیل در شکل‌گیری و انتقال روایت در

فیلم مستند پرداخته می‌شود.

با توجه به چنین ضرورتی، رویکرد کلی این کتاب مطالعه و شناخت وجوه مختلفی است که در شکل‌گیری روایت در فیلم مستند، نقش و عملکرد اساسی داشته و در چگونگی بازنمایی وقایع در فیلم مستند دارای نقشی تعیین‌کننده‌اند.

بر این اساس، در فصل اول، ابتدا به مفهوم بازنمایی پرداخته می‌شود. نظر به این که مفهوم بازنمایی همواره رابطه‌ای تنگاتنگ با مباحث واقعیت داشته است، نگرش فلسفی نسبت به واقعیت در هر دوره، تأثیری مهم و اساسی بر شکل‌گیری بازنمایی در آن دوران از خود بر جای گذاشته است. از این رو، در این بخش، نوع نگرش در مورد «واقعیت» در سه دوره سده کلاسیک، مدرن و پست‌مدرن بررسی می‌شود. در بررسی هر یک از این دوران، چند نمونه از آراء و نظریه‌های مطرح در آن دوره با نام نظریه‌پرداز آن، به عنوان نمونه‌ای از طرز نگرش به واقعیت در آن دوره، بررسی می‌شود. به این منظور در دوران کلاسیک، آراء افلاطون و ارسطو مورد اشاره قرار می‌گیرند و در دوران مدرن نیز نگاه اجسامی به نظریه‌های دکارت، هیوم، کانت و نیچه انداخته خواهد شد و سرانجام در دوران پست‌مدرن مطرح کرده‌اند، اشاره می‌شود.

در فصل دوم، روایت در معنای داستان‌پردازی مدنظر قرار می‌گیرد و مطالعات روایت‌شناختی که تاکنون به‌طور گسترده در حوزه ادبیات و سینمای داستانی صورت گرفته است، به‌طور اجمال مورد بررسی قرار خواهد گرفت. طرح این مباحث از دو نظر حائز اهمیت است:

اول اینکه سابقه و گستردگی روش‌هایی که روایت‌شناسان در مطالعه ساختار روایت‌های داستانی به کار برده‌اند، می‌تواند به عنوان الگویی برای مطالعه روایت در ابعادی کلی‌تر، از جمله در فیلم مستند، به کار رود، به همین دلیل، در این بخش بیشتر به نظریه‌هایی اشاره می‌شود که به انواع دیگر روایت از جمله روایت غیرداستانی نیز قابل تعمیم باشند.

دلیل دیگر اهمیت این مبحث از آن رو است که روایت داستان‌پرداز یکی از گفتمان‌هایی است که از آن در فیلم مستند استفاده می‌شود و شناخت قواعد و

ویژگی‌های آن در بررسی ساختار روایی فیلم‌های مستندی که از درام و تکنیک‌های داستانی بهره می‌برند، کاربرد خواهد داشت.

در فصل سوم، فیلم مستند و ساختار آن بررسی می‌شود. در این قسمت رویکرد مطالعات ارتباطی با بررسی کانون‌های فرآیند انتقال روایت در فیلم مستند یعنی فیلم‌ساز، متن، مخاطب، رسانه و جامعه به‌طور جداگانه مطرح خواهد شد. همچنین گفتمان بلاغی به‌عنوان گفتمانی رایج و مطرح در فیلم مستند، که تصور غالب در مورد فیلم مستند را شکل می‌دهد، مورد بحث قرار خواهد گرفت.

در فصل چهارم رمزگان‌های پنج‌گانه، سطوح روایت و شیوه‌های آن در فیلم‌های منتخب تجزیه و تحلیل می‌شوند. به این منظور دو فیلم «خط باریک آبی»^۱ و «جنگل رستگاری»^۲ به‌طور جداگانه بررسی خواهند شد. در تحلیل فیلم خط باریک آبی نظریه‌های لیندا ویلیامز^۳ و استلا بروتزی^۴ دربارهٔ این فیلم، مورد توجه قرار گرفته و در بررسی فیلم جنگل رستگاری، روش‌های مفصلی که آکوس اُستور^۵ با زیرت‌گاردنر، کارگردان فیلم، انجام داده است، مورد استفاده قرار گرفته است.

حیطهٔ اصلی کاربرد این کتاب، شکده‌های سینمایی و تلویزیونی در مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد در رشته‌های فیلم‌سازی و مستند تلویزیونی است. در اینجا لازم است بر این نکته تأکید شود که، با وجود سعی و کوشش وافر در انجام هر چه دقیق‌تر کتاب حاضر، این کتاب از کاستی‌هایی نیز برخوردار است. امیدواریم اهل نظر خطاها و کاستی‌های آن را یادآور شوند.

ابوالحسن قاسمی / نویسه‌کلاهی ۱۳۹۵

1. The Thin Blue Line
2. Forest of Bliss
3. Linda Williams
4. Stella Bruzzi
5. Akos Östör